

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора
КИЗИЛОВОЇ ВІТАЛІНИ ВОЛОДИМИРІВНИ
на дисертацію
РОМАНОВОЇ КАТЕРИНИ ВАСИЛІВНИ
«Художньо-естетичні властивості казок у творчості М. Жука»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 – Філологія

Актуальність дисертаційної роботи. Осмислення закономірностей і особливостей розвитку української літератури спонукає до актуалізації тих її проблем, що з певних причин тривалий час перебували в затінку наукового дискурсу, або лишалися з відкритим знаком запитання. Авторська казка в Україні наразі має потужну систему жанрових різновидів і модифікацій, тематичних груп, диференційована за функціями, адресністю, об'єктом зображення, чистотою жанрової структури; вона несе на собі відбиток конкретно-історичної доби, репрезентує багатогранність світоглядного й художнього пошуку українського письменства. Її активне (О. Цалапова, Н. Тихолоз, Г. Сабат, О. Горбонос, О. Дибовська, Ю. Куманська, В. Кизилова) студіювання свідчить про посилення наукового інтересу до цієї галузі письменства, тенденцію до контекстуального осмислення й інтерпретації доробку ХХ – початку ХХІ ст., утім свідчить про потребу подальшої розробки комплексу питань у вітчизняній теорії та історії літератури.

Зазначене стосується повною мірою творчості тих митців, чий наробок допоки залишається українському читачеві маловідомим, почасти недоступним, відтак, таким, що не має належного літературознавчого аналізу. Вельми привабливим у цьому контексті постає пласт казок М. Жука. У його чималій мистецькій спадщині ці твори посідають помітне місце й увиразнюють характер його естетичних шукань, окреслюючи повніше неповторний художній світ письменника.

Дисертація Катерини Романової є науковою спробою виявити в казках М. Жука засоби художньої своєрідності, з'ясувати особливості створення художнього тексту, його сюжетно-образної структури та родо-жанрових особливостей. Ця проблема є актуальною і важливою, по-перше, тому, що дослідниця значно розширює наше уявлення про українську літературу ХХ ст. загалом і актуалізує питання заповнення літературознавчих лакун маловідомими й малодослідженими творами; по-друге, вона прагне з'ясувати природу жанрових трансформацій у казках письменника, показати мінливість жанрових форм; по-третє, хоче показати семантичну залежність казки першої

половини ХХ ст. не лише від естетичної волі автора, інерції жанру, а й від універсальної семантичної структури доби.

Отже, праця Катерини Романової є новаторською, у ній системно проаналізовано казки М. Жука як знаковий синкретичний жанр його прози в контексті панорамного огляду малярської творчості та біографії, вивчення просвітницько-романтичних тенденцій творів письменника (с. 2).

Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української літератури та компаративістики «Дослідження дискурсивних практик в українській літературі ХІХ – поч. ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 0119U103568).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Аналіз наукового апарату дисертації дає підстави стверджувати, що авторкою логічно обґрунтовано та визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. Використані методи дослідження, теоретико-методологічна база роботи свідчать про обізнаність здобувачки з новими науковим досягненнями в царині літературознавства. Робота побудована на великому фактичному матеріалі. Катерина Романова залучає до аналізу понад 30 казок митця, що були надруковані в різний час, а також рукописні тексти, що зберігаються у фондах Одеського літературного музею; апелює до різних поглядів на творчість письменника, численні судження самого автора. Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів і висновків наукового дослідження зумовлені застосуванням комплексу методів наукового пошуку, що дало змогу з'ясувати художню специфіку, естетико-індивідуальний світ казок М. Жука і стало важливою умовою для об'єктивних висновків. Для реалізації завдань дослідження дисертанткою опрацьовано 139 джерел.

Наукова новизна і практичне значення одержаних результатів. На особливу увагу заслуговують основні аспекти наукової новизни. Дисертація є першою спробою системного аналізу художньо-естетичних особливостей казок М. Жука з урахуванням нових реалій сучасного категоріального апарату й нового методологічного інструментарію. Авторкою розглянуто, зокрема, і раніше не видані тексти письменника; схарактеризовано мотиви казкотворчості, з'ясовано характер подієвості, візуалізації наративу; окреслено проблеми міжмистецьких та родо-жанрових трансформацій у поетиці казок.

Не викликає сумніву практичне значення дослідження, яке передусім полягає у можливості його використання в процесі вивчення українського літературного процесу ХХ ст.; залученні до літературознавчого обігу раніше не досліджуваних текстів казок М. Жука; застосуванні матеріалу з метою укладання підручників, навчальних посібників з історії української літератури.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Аналіз наукових публікацій К. Романової засвідчив їхню відповідність вимогам, що висувуються до оприлюднення результатів дослідження для присудження наукового ступеня доктора філософії. Основні положення й результати дослідження проходили апробацію на 5 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, а також відображені у 8 наукових публікаціях. Серед них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у закордонних, з них 1 стаття у закордонному виданні, що проіндексовано в наукометричній базі Scopus.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертація продумана й структурно впорядкована. Її вступна частина окреслює об'єкт, предмет дослідження; у ній коректно визначено мету роботи, сформульовано завдання, що повністю корелюються зі змістом; схарактеризована теоретико-методологічна база, яка охоплює праці, пов'язані з вивченням питання нарративних стратегій у поетиці казок, теорії мотиву, генетичної критики та текстології, родо-жанрової динаміки; представлено методи, які було використано для досягнення поставленої мети, розкрито наукову новизну та практичне значення проведеного дослідження, надано відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження.

Цілком закономірним з огляду на заявлені в роботі завдання постає аналіз наукових студій щодо творчості М. Жука, що дало змогу здобувачці накреслити цілісне уявлення про його художній доробок, спостерегти контекст мистецьких пошуків. Катерина Романова працювала з великим обсягом інформації, який міг бути упорядкований лише на засадах гармонійного поєднання оглядового та персонального принципів літературного дослідження, що й намагалася врахувати дослідниця, запропонувавши, зокрема, на наш розсуд власне бачення естетичних, образних та стильових особливостей художніх творів письменника в контексті культурно-мистецьких пошуків доби. Це дало можливість розставити правильні акценти в дисертації, вибудувати оригінальну концепцію праці.

Логічно розширює теоретичний дискурс проблеми підрозділ, спрямований на висвітлення комплексу питань, пов'язаних з історією розвитку жанру літературної казки, закономірностей її функціонування в Україні наприкінці ХІХ-го – початку ХХ-го століття. Авторка демонструє знання теоретичних питань, пов'язаних зі специфікою літературної казки як жанру, слушно звертає увагу на її тісний зв'язок з прадавніми коренями – міфом і фольклорною казкою. Вельми доречним постав і огляд версій класифікації літературних казок з акцентом на твори доби модернізму, виявлення їх специфіки, що засвідчує обізнаність здобувачки з основними теоретичними

питаннями, дає їй змогу виявити зумовленість в художній творчості М. Жука з'яви тих чи тих явищ.

Логічністю і влучністю спостережень характеризується 2 розділ дослідження «Особливості сюжетно-мотивної структури казок М. Жука», в якому, зокрема, репрезентовано аналіз особливостей сюжетної будови казок письменника. Дослідниця апелює до естетики і філософії модернізму із властивими процесами тектонічної і атектонічної будови художнього твору; на підставі аналізу текстів казок «Про доброго короля Пустилихо», «Король Рік», «Сліпий на очі», «Сливи» та ін. робить слушний висновок щодо ознак художньої динаміки сюжетів, що пов'язано з їхньою дискретною (нарративною чи часо-просторовою) структурою. Свій аналіз Катерина Романова посилює вдало дібраними фрагментами із творів, які ілюструють структурні особливості текстів; вони надають судженням здобувачки аргументованості й переконливості.

При аналізі системи мотивів у казкових творах М. Жука п. Катерина зосереджує свою дослідницьку увагу на теоретичних аспектах визначення «система мотивів», із цією метою звертається до праць літературознавців-представників формалістської школи. Свої наукові пошуки дослідниця концентрує навколо поширених у казках (і фольклорних, і літературних) мотивах чарівної води, перевтілення, флористичних. Спостереження над текстами «Водичка Молодничка», «Кораблики», «Пшик» виглядають присутніми й доказовими; авторка небезпідставно акцентує увагу на сюжетотвірне наповнення мотиву чарівної води, його функцію, проводить аналогію із фольклорними претекстами з метою виявлення власне авторського внеску у розбудову жанру. На безумовне схвалення заслуговує вміння дослідниці працювати з матерією художнього твору, помічати в ньому складники, що увиразнюють його художню вартість. Це дозволило їй дійти слушного висновку щодо вмотивованості авторського дидактичного акценту у творах «Дядько та Дідько», «Три глечики», «Ох», модифікацію морально-естетичного складника на сюжетно-композиційному рівні.

З огляду на той факт, що Михайло Жук ідентифікував себе як літератор і художник, а сучасники-критики визнавали вдале поєднання в його особі цих муз (с. 70), здобувачка слушно звертає свою дослідницьку увагу на флористичні мотиви в його малярській і художній творчості, розглядає їх роль у вираженні авторської ідеї, що не обмежується лише функцією декорування. Вона робить вдалиий акцент на символіці квітів, їх чарівних властивостях у казках «Правда та Неправда», «Тюльпани», «Слабий на очі», «Три глечики», «Лісова казка», «Дрімайлики»; небезпідставно твердить, що через звернення до флористичних мотивів автор передає міфопоетичне бачення, окреслює

проблеми сенсу буття, його безкінечності, переродження та зв'язку людини із природою (с. 74).

Продуктивним шляхом пішла здобувачка у 3 розділі дисертаційної праці «Характер художньої подієвості: від події визрівання тексту до події розповіді про створення тексту». У ньому простежено нарративні стратегії казок, особливу увагу звернено на авторські рукописи М. Жука, що містяться у фондах Одеського літературного музею. Такий підхід заслуговує на безумовне схвалення; він дозволив дисертантці зібрати й осмислити інформацію про особливості творчого процесу письменника, простежити еволюцію свідомості автора та його творчої манери, уможливив аналіз текстів на рівні діячності.

У дослідженні Катерини Романової багато цікавих конкретних спостережень варіантів творів «Про доброго короля Пустилихо», «Правда та Неправда», «Водичка Молодничка», «Король Рік», «Летючий Корабель», які змістовно збагачують розуміння творчості М. Жука. При аналізі казки «Про доброго короля Пустилихо» дослідниця робить вдалий акцент на прояві авторської саморефлексії, що пов'язана із автографічною транстекстуальністю (с. 98). Аналізуючи незавершені твори митця («Летючий Корабель»), авторка резонно відзначає схожість системи поетичного мовлення, ритмічної організації з іншими творами письменника, що дає можливість встановити орієнтовний час написання тексту, доходить висновку, що тотожні міфопоетичні символи та мотиви свідчать про інтертекстуальність образотворчої та літературної творчості М. Жука, вияв особистісного, інтимного (с. 98).

Концептуальне значення для дослідження має 4 розділ наукової роботи «Проблеми видових (міжмистецьких) та родо-жанрових трансформацій у поезії казок М. Жука», в якому жанрові модифікації казок письменника розглянуто з огляду на комунікативні стратегії висловлювання і типом адресата. Авторка переважно вдало осмислює версії класифікації авторського казкового тексту як дифузного жанру, намагається угрупувати тексти творів М. Жука відповідно до ознак комунікативно-референтної спрямованості, осмислити спосіб нарації в них, динаміку сюжету і хронотоп.

Вельми переконливим постає осмислення ознак драматургізації як елементу вияву синкретизму родо-жанрового мислення митця. Цілком закономірним, відтак, постає аналіз прозових казкових творів «Зайчик», «Годинник», «Весна», «Клопіт» і рукопису сценарію казки «Правда та Неправда»; з огляду на нього дослідниця робить небезпідставний висновок щодо можливості безпосередньої фізичної участі реципієнтів у створенні драматичного дійства, ролі авторських ремарок у тексті.

Новаторським виглядає підрозділ 4.3 «Прояви креолізованого тексту у казці М. Жука «Дрімайлики», в якому п. Катериною проаналізовано текст твору як цілісну художню систему. Орієнтована на аудиторію молодшого віку, казка видана окремою книгою і власноруч ілюстрована автором, що свідчить про цілісність креолізованого тексту, яка досягається максимально подібною комунікативною установкою автора вербального тексту та ілюстратора (с. 134), що спостерегла дослідниця; доречно застосований ілюстративний матеріал при цьому дав змогу переважно вдало здійснити теоретичні узагальнення.

Висновки до розділів і загальні висновки дисертаційної роботи відображають її основний зміст, є чітко сформульованими, співвіднесеними із завданнями, у них узагальнено найбільш вагомні наукові результати, накреслено перспективні вектори майбутніх студій.

Зауваження та дискусійні положення

Високо оцінюючи теоретичне і практичне значення отриманих Катериною Романовою результатів, вважаємо за необхідне висловити окремі міркування та зауваження, що виникли у процесі рецензування дисертаційної роботи:

1. Потребує уточнення теоретико-методологічна база дослідження, у якій відсутня інформація щодо історико- й теоретико-літературних казкознавчих праць, на які спирається дослідниця у процесі роботи. Це посилює б аргументованість і науковість викладу у вступній частині.
2. Ураховуючи розмаїття дефініцій літературної казки бажано було б у першому розділі запропонувати її базове визначення, на яке спирається здобувачка (чи то запропоноване авторкою, чи то взяте за основу в дослідженні), що є надзвичайно важливим для роботи, у якій розглядається жанр казки. Щоправда, розглядаючи художньо-естетичні властивості подієвості в казках М. Жука (с. 103), п. Катерина посилається на літературознавчий словник-довідник (джерело № 72 за списком), який тлумачить казку як усноповідний жанр фольклору з достатньо стійкими спільними рисами поетики (сюжетно-композиційної й мовно-стилістичної структури) і розгалуженою системою жанрових різновидів. (До того ж, у ньому механічно вставлено слово *літературна*, що спотворює оригінальний текст). Літературна казка має спільні риси з народною, утім, налічує значну кількість типологічних розбіжностей. Не завадило б звернути на це увагу, зіставити дефініції фольклорної й літературної казки, що зняло б і сумніви, і зайві роздуми.

3. Катерина Романова у дисертації аналізує відомі класифікації літературної казки, здійснені Т. Леоновою, М. Липовецьким, О. Цалаповою, Н. Копистянською, Г. Сабат, Н. Тихолоз. Апелює і до поділу на різні тематичні групи фольклорного казкового тексту. Утім, окреслюючи різні класифікаційні підходи, не віддає перевагу жодному. Цим зумовлений певний дисонанс у роботі. Наприклад, розглядаючи специфіку жанрових форм казок М. Жука в тематичному аспекті, здобувачка орієнтується на дослідження В. Проппа та його класифікацію тематичних видів фольклорних казок: казки про тварин, кумулятивні, побутові, новелістичні, небилиці, докучливі (с. 115). Подібна неузгодженість виникає і при аналізові казки «Дядько і дідько».
4. Поза увагою дисертантки залишився і літературний контекст. Казки М. Жука постають у дисертації майже в повній ізоляції від казок І. Франка, Лесі Українки, Олександра Олеся, Дніпрової Чайки, М. Коцюбинського та ін. українських і зарубіжних письменників-казкарів, чия творчість, безумовно, мала вплив на формування художніх текстів письменника. Наявність таких паралелей значно посилити б аналітичний і теоретичний рівень дисертації, розширила її обрії, дала змогу зриміше осягнути художню своєрідність і особливості створення художнього тексту М. Жука, що і стало метою дисертації.
5. У дисертації мають місце фактичні неточності. Наприклад, Оксана Гарачковська – жінка (у тексті роботи – Гарачковський), Оксана Цалапова (а не Ольга), Монографія «Динаміка української літературної прозової казки» В. Кизилової – не докторська дисертація.
6. Варто було б подумати й над доцільністю використання в роботі російськомовних джерел. Безумовно, що роботи В. Проппа, М. Бахтіна, Ю. Лотмана та ін. науковців є важливою теоретико-методологічною основою дослідження Катерини Романової, усе ж вважаю, що частина праць могла б знайти гідну альтернативу в українському науковому інформаційному просторі.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер та не знижують загалом високої оцінки дослідження К. В. Романової, його наукової та практичної вагомості.

Зважаючи на актуальність виконаної дослідної роботи, наукову новизну одержаних результатів, обґрунтованість висновків, вважаємо дисертаційну

роботу «Художньо-естетичні властивості казок у творчості М. Жука», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія, оригінальним і самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) та п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 №167, Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), а його авторка, Романова Катерина Василівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри філологічних дисциплін
Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Кизилова В. В.

Підпис проф. Кизилової В. В.

ЗАСВІДЧУЮ:

проректор з науково-педагогічної роботи
Державного закладу «Луганський національний
університет ім. Тараса Шевченка»

Юрків Я. І.